

ANDERS ÖHMAN

och bedömargruppens svenska ledamöter

HÖGSKOLEVERKET'S UTVÄRDERING AV ÄMNET LITTERATURVETENSKAP

I februari 2012 inleddes arbetet med den nationella utvärderingen av ämnet litteraturvetenskap av dåvarande Högskoleverket. I utvärderingsgruppen deltog nio ämnesexperter, en arbetslivsrepresentant, två studeranderepresentanter och två tjänstemän från Högskoleverket. Tre av ämnesexperterna kom från våra grannländer Norge, Danmark och Finland. Dessutom knöts ett antal extra ämnesexperter tillfälligt som läsare och bedömare av de självständiga arbetena till utvärderingsgruppen.

Tidigt i arbetet med utvärderingen stod det klart för bedömargruppen att utvärderingen främst bestod i att bedöma kvaliteten på de självständiga arbetena, det vill säga de uppsatser som avslutade en kandidatexamen, magisterexamen, lärarexamen eller en masterexamen. Lärosätenas självvärderingar och lärosätesintervjuerna var i och för sig viktiga för det allmänna intrycket av utbildningarna, men bara i enstaka fall där bedömningen stod och vägde mellan kategorierna ”Mycket hög kvalitet”, ”Hög kvalitet” och ”Bristande kvalitet” fick de någon egentlig betydelse.

Detta ledde till en viss frustration i bedömargruppen. Den inblick vi fick i uppläggningsen av utbildningen i litteraturvetenskap vid olika lärosäten visade sig ofta ha liten inverkan när det gällde att avgöra om utbildningen fick ett

bra betyg eller blev underkänd. Om de självständiga arbetena uppvisade godkända resultat med avseende på uppfyllandet av de nationella examensmålen som översteg 60 % av det totala antalet arbeten var det svårt att underkänna utbildningen, och tvärtom, om antalet underkända arbeten var högre än 40 % var det mycket svårt att godkänna den. I det senare fallet spelade det ingen roll om utbildningen hade en genomtänkt uppläggning och progression eller om vi tyckte att uppläggningsen av kurserna var ostrukturerad och splittrad.

Vi blev ofta märkvärdigt nöjda när vi tyckte oss se en relation mellan uppläggningsen av kurserna vid ett lärosäte och resultatet. Fann vi att lärosätet hade en i vårt tycke medveten och spännande uppläggning av kurserna och de samtidigt hade övervägande mycket hög kvalitet på sina självständiga arbeten, var det ett kvitto på att utvärderingen ändå kunde ge ett rättvisande omdöme. Resultatet var även mera betryggande för oss utvärderare när antalet uppsatser var många. Tidigt i utvärderingsprocessen bestämde Högskoleverket att de lärosäten som inte kunde få ihop fem uppsatser eller fler under en treårs-period inte heller skulle utvärderas. Det fanns dock ett antal lärosäten som hade just fem uppsatser och om tre av dessa bedömdes som svaga erhöll ämnet om-

dömet bristande kvalitet och tvärtom, om tre av uppsatserna bedömdes ha hög kvalitet blev det även omdömet för hela ämnet på kandidat- eller magisternivå. Det var ett litet underlag att basera ett omdöme över en hel utbildning på. Rörde det sig däremot om tjugofem uppsatser som bedömdes kunde man troligen med större säkerhet sluta sig till större brister eller förtjänster i utbildningens uppläggning.

En annan osäkerhetsfaktor var att varje enskilt självständigt arbete endast lästes av en bedömare. I vissa fall när osäkerhet uppstod kunde bedömaren be att få hjälp av någon annan bedömare, men det skedde endast i undantagsfall. Högskoleverkets tjänstemän delade in oss bedömare utifrån en första provomgång i tre grupper: hökar, duvor och mesar. Hökarna är de bedömare som genomgående var strängare i sin bedömning, duvorna är snälla och mesarna mycket snälla. Trots dessa förbehåll var det ändå intressant att läsa så många uppsatser från olika lärosäten. Vi menar att bedömargruppen fick en tämligen god inblick i de självständiga arbetenas innehåll och kvalitet. Här tror vi att det finns mycket att göra för lärosätena, och det handlar inte enbart om att höja kraven för att ge betyget godkänd till en uppsats. Snarare gäller det att pedagogiskt lägga upp kurserna på ett sådant sätt att de verkligen tränar förmågan att urskilja problem och att formulera intressanta och fruktbara frågeställningar.

För att i någon mån råda bot på den frustration vi kände i bedömargruppen över att inte kunna få utlopp för det vi tyckte att vi lärt oss om tillståndet för ämnet litteraturvetenskap i Sverige idag, beslöt vi att försöka återkoppla våra lärdomar genom att dels delta i den nationella ämneskonferensen, dels skriva en artikel för publicering i *Tidskrift för litteraturvetenskap*. Vi möttes i början av mars, alldeles innan resultatet av utvärderingen offentliggjordes på Högskoleverkets hemsida, för att delge varandra de kunskaper och inblickar vi fått genom

att läsa självvärderingar och delta i lärosätetsintervjuer. Även om samtliga i bedömargruppen läste alla lärosätets självvärderingar, delades ansvaret för utvärderingen av olika lärosäten upp på olika beredningsgrupper bestående av både ämnesexperter, studeranderepresentanter och, ofta, arbetslivsrepresentanten. De som möttes i början av mars, och som står bakom denna artikel, var merparten av ämnesexperterna från Sverige, arbetslivsrepresentanten och studeranderepresentanterna.

Det vi framför allt syftar till med artikeln är att redovisa våra intryck av litteraturvetenskapens utseende i Sverige, och de möjligheter och problem som vi tycker oss skönja för ämnet. Här lämnar vi således frågan om hur utvärderingen gått till, och kritiken mot denna, och försöker i stället koncentrera oss på det som inte fick så stort utrymme i bedömningen, nämligen utbildningarnas innehåll och utseende. Vi hoppas naturligtvis att det perspektiv vi fått som utvärderare kan fungera som material för diskussionen om ämnets uppläggning ute på lärosätena, men vill samtidigt påpeka att detta inte är den samlade bedömargruppens påpekande. Det är de perspektiv och uppfattningar vi har som enskilda bedömare och som författare till denna artikel. Dessutom har de nordiska ledamöterna inte deltagit i denna sista fas av bedömargruppens arbete.

I kommentaren till utvärderingen jämförde vi vår utvärdering med den utvärdering Högskoleverket publicerade 2006, och som inte alls beaktade resultat i form av bedömda examensarbeten, utan främst bedömde och pekade på brister och förtjänster vad gällde lärarnas kompetens, kursernas struktur et cetera. Bedömarna i den förra utvärderingen drog sig inte heller för att ge förslag till lärosätena på hur man skulle kunna utveckla och förbättra utbildningarna. En mera generell anmärkning av denna art var att peka på vikten av ökad profilering av ämnena och ökad internationalisering. Man menade helt enkelt att disposi-

tionen av kurserna vid de olika lärosätena hade ett alltför likartat utseende. Man noterade även att söktalen till ämnet hade minskat avsevärt och förutspådde att många av de framtida litteraturvetarna troligen skulle vara gymnasie-lärare, det vill säga att lärarutbildningen var på väg att inta en dominerande ställning i ämnet.

Vi kan konstatera att denna förutsägelse inte blivit sannspådd. Majoriteten av de självständiga arbeten som lästs av bedömarna i denna utvärdering har skrivits av studerande i litteraturvetenskap. Erfarenheterna från vår bedömning har emellertid visat att det verkar som om den förra bedömargruppens efterlysning av ökad profilering har fått ett starkt genomslag. Vid flera lärosäten är det tydligt att man eftersträvar att ge utbildningen en markerad profil, inte minst i relation till nya kulturella och mediala former, där den litterära textanalysen utgör en väsentlig del för att förstå det narrativa i nya medier. Utvärderingen från 2006 konstaterade att kursernas utseende inte förändrats nämnvärt sedan 1960-talet, men i vår utvärdering har vi kunnat urskilja en betydande förändring. Det är bara något enstaka lärosäte som håller fast vid den en gång så vanliga kursstrukturen med historiska kurser från antiken till idag. I stället har vi i bedömargruppen sett många exempel på nya former för det litteraturvetenskapliga studiet. Bakom denna förändring ligger troligen hårdare krav på att möta både problem med minskande studentunderlag och anpassning till en ny mediasituation.

Här vill vi nu först redovisa de intryck vi har fått genom självvärderingar och lärosätesintervjuer av uppläggningsen av de litteraturvetenskapliga kurserna vid de olika lärosätena. Vi kommer inte att peka ut enskilda lärosäten, utan presenterar de olika tendenser i kursernas uppläggnings som vi tycker oss ha sett. Vi vill gärna betona att våra tankar kommer sig av att läsa lärosätenas självvärderingar och av de intervjuer vi genomfört. Det är möjligt att undervisningen i den konkreta praktiken beaktar

synpunkter som vi efterlyser, men det har vi alltså inte kunnat ta ställning till. Avslutningsvis reflekterar vi även över det som vi tycker är viktigt att slå vakt om och utveckla i det litteraturvetenskapliga studiet.

Den största förändring vi iakttagit är att de litteraturhistoriska kurserna har blivit antingen färre eller minskat i poängantal vid de flesta lärosäten, och ersatts av andra typer av kurser. Här finns det flera olika varianter. En är att ersätta de historiska kurserna med teoretiska. Motivet bakom denna förändring tycks vara ett behov att öka den teoretiska medvetenheten och kompetensen hos de studerande, möjligen för att öka kvaliteten på de självständiga arbetena. Ibland verkar det dock som om både de teoretiska och historiska kurserna står alltför mycket för sig själva, det vill säga det tycks inte finnas någon förbindelse mellan dem. Strukturen på de historiska kurser som finns kvar ser tämligen traditionell ut, fastän med mindre antal verk och sidor att läsa. De teoretiska kurserna verkar domineras av teoretisk litteratur utan att det blir klart om teorierna prövas i analysen av litterära texter från olika epoker.

En annan variant är att ersätta de historiska kurserna med kurser som både försöker att anpassa det litteraturvetenskapliga studiet till ett nytt medie- och kulturklimat och att erbjuda en egen profil. Vid ett lärosäte innehåller exempelvis den första terminens kurser en problematisering av kanonbegreppet och relationen mellan hög och låg litteratur. Här försöker man även hitta en profil i form av att fokusera både på populärlitteratur och barn- och ungdomslitteratur. Först på B-kursen, då även antalet studenter minskar kraftigt, erbjuder man litteraturhistoriska kurser, som verkar ha en ganska traditionell uppläggnings. Det riskerar att skapa onödiga trösklar mellan mera samtida kultur och mediefenomen och ett relativt oproblematiserat litteraturhistoriskt stoff.

Vid ett annat lärosäte börjar man A-kursen med en teori och metod-kurs, varpå följer en

traditionell litteraturhistorisk kurs som går fram till 1850 och en litteraturhistorisk kurs om perioden 1850–1980 som har ett tematiskt innehåll. Den första terminen avslutas sedan med en kurs inriktad mot samtidens kulturfenomen som har rubriken läsarstrategier och media. Vid ett lärosäte har man en mycket genomtänkt medieteoretisk inriktning som vid första anblicken riskerar att uppfattas som en aning ”populistisk”, men som visar sig tillvarata litteraturhistoriska och litteraturteoretiska kunskaper för att tillämpa dem på ett nytt medieklimat.

En tredje variant försöker att tillgodose behovet av både teoretiska och historiska kunskaper, men för dessutom in fortlöpande praktiska skrivövningar i olika genrer. Det börjar med kreativt skrivande av skönlitterära texter, fortsätter med skrivande av recensioner och så småningom vetenskapliga artiklar. Vid ett par av dessa lärosäten kan man även se försök att profilera studierna mot genus och postkolonial problematik, eller mot en mera allmän medieteoretisk profil med en viss inriktning mot kulturjournalistik.

En fjärde variant har en mera vad vi vill kalla pragmatisk struktur på kurserna. Här har man inte förändrat så mycket i det litteraturhistoriska innehållet och inte heller har man försökt att profilera studierna i någon nämnvärd utsträckning. Däremot har man i en del fall förkortat den kronologiska strukturen på kurserna, och framför allt i B-kursen ersatt denna med tematiska kurser som i vissa fall baserar sig på de enskilda lärarnas inriktning och alltså kan förändras beroende på vem som för tillfället har hand om undervisningen. Även om denna variant kan upplevas som en aning traditionell, kännetecknas den i flera fall av en mycket genomtänkt pedagogik och struktur. Här finns ofta även försök att förena teoretiska och historiska studier. I vissa fall kan man miss-tänka att den just är pragmatisk, det vill säga en anpassning av den klassiska uppläggnings till

de nya tider när studenterna inte längre förutsätts läsa B-kursen.

Inblicken i innehållet i de litteraturvetenskapliga studierna runtom i landet har naturligtvis gett upphov till flera funderingar bland bedömargruppens svenska deltagare. Vi menade exempelvis att det trots alla förändringar av ämnet, trots det tryck som ämnet utsatts för under senare tid både genom forskningspolitiska beslut och genom framväxten av nya konkurrerande medier, ändå var möjligt att tala om ett slags ”sakral kärna” i ämnet, något som utgör ämnets omistliga identitet. Detta menar vi är det litteraturhistoriska innehållet. Vid några lärosäten har vi tyckt oss märka att det inte finns ett genomtänkt förhållningssätt till de litteraturhistoriska inslagen, men ändå finns det inte något lärosäte som helt har gjort sig av med litteraturhistoriska kurser.

Vi menar att det vore värdefullt om lärosätena hade ett mera reflekterat förhållningssätt till det litteraturhistoriska stoffet. Det måste åstadkommas genom att bättre försöka få de teoretiska och historiska kunskaperna och perspektiven att samverka. Att fundera över vad ett sådant utbyte av teoretiska och historiska kunskaper kan innebära för planeringen av enskilda kurser, menar vi vore en angelägen uppgift för ämnet vid alla lärosäten. Ett medvetet förhållande till litteraturhistoria utesluter naturligtvis inte inriktningen mot nya medier. Tvärtom kan man utnyttja det faktum att litteraturhistorien hamnar i ett nytt ljus i jämförelsen med nya medier. Vad är det som karakteriserar läsning av skönlitteraturen jämfört med ”läsningen” av datorspel eller hypertexter?

Vi borde även vända det faktum att det endast är i Sverige som litteraturvetenskap sysslar med västeuropeisk litteraturhistoria till en fördel, naturligtvis även genom att ta in mer utomeuropeiska perspektiv. Det är alltså varken Comparative Literature eller nordisk litteratur. Det finns självfallet en risk för ytlighet

i en sådan uppläggning, men det kan även ge upphov till en annorlunda överblick som andra konstruktioner av ämnet inte förmår att erhålla. Vi menar även att det har sina poänger att i kurserna slå vakt om den historiska kronologin, i synnerhet i en tid när fragmentarisering och splittring av kunskapen utgör ett potentiellt hot. Att slå vakt om litteraturhistoria som ämnets kärna behöver inte heller utesluta olika profileringar av ämnet, utan kan i stället stärka dem ytterligare såvida det historiska perspektivet är reflekterat och inarbetat.

De inslag av skrivande som vid en del lärosäten löpt som en röd tråd parallellt med de teoretiska och historiska kurserna menar vi har en stor utvecklingspotential. De behöver inte enbart ses som ett sätt att försöka arbetsmarknadsanpassa vårt ämne, utan vi tror att de kan ha stor betydelse för att höja kvaliteten på examensarbetena och studenternas genremedvetenhet. Detta i synnerhet om skrivmomenten har flätats in i de övriga kurserna på ett genomtänkt sätt och har en progression genom hela kursen. Vid ett lärosäte tyckte vi oss finna en sådan genomarbetad syntes av teoretiska, historiska och praktiska skrivande moment, och det var också det lärosäte där vi tydligast tyckte oss uppfatta en korrelation mellan utbildningens uppläggning och det mycket goda resultatet i examensarbetenas kvalitet.

Det är också tydligt att ämnet vid de flesta lärosäten i huvudsak verkar inriktade på att förbereda studenterna för en karriär inom aka-

demin, förutom inslagen av litteraturvetenskap på lärarutbildningen. Vi menar att det vore fruktbart att försöka tänka mer på olika former av arbetslivsanknytning, utan att fördenskull anpassa oss alltför mycket till kraven på anställningsbarhet och liknande. Det vi borde bli bättre på att formulera är de textanalytiska kompetenser som våra studenter får med sig genom att läsa vårt ämne. Hur de ska ta med sig detta ut i samhället är också något som vi borde reflektera mera över.

Vi är medvetna om att ämnet litteraturvetenskap är utsatt för en mycket hård press i det rådande utbildnings- och forskningsklimatet. I början av utvärderingsprocessen lades ämnet ned vid två lärosäten, och mot slutet ytterligare ett. Det är ofta svårt att inordna våra fristående kurser i program, fränsett lärarutbildningen, i ett läge där studenterna på grund av studieekonomi och andra faktorer alltmer vill att deras studier ska leda till ett bestämt yrke. Minskande studentunderlag och små möjligheter att attrahera externa medel för forskning, gör att det ekonomiska läget för vårt ämne är mycket utsatt på många lärosäten.

Det gör att det blir än viktigare att vi ständigt är beredda att förändra och utveckla vårt ämne, utan att fördenskull förlora det som vi menar är kärnan i det. I denna artikel har vi velat delge våra erfarenheter av utvärderingen och vi hoppas att det kan bli ett incitament till att fortsätta diskussionen om vad svensk litteraturvetenskap är och kan bli.

